

I. KAHRAMANMARAŞ SEMPOZYUMU

6-8 MAYIS 2004

KAHRAMANMARAŞ

ORGANİZASYON

MARAŞDER- KAHRAMANMARAŞ BELEDİYESİ

KATKI

Kahramanmaraş Valiliği- Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
Kahramanmaraş Ticaret ve Sanayi Odası

I. KAHRAMANMARAŞ SEMPOZYUMU

ORGANİZASYON HEYETİ

Doç.Dr. Said Öztürk (Başkan)

Mahmut Nedim Tepebaşı

Dr. Hacı Kutlu

Dr. Mustafa Bekerecioğlu

MARAŞDER

Halıcılar Cad. No 97, Kat 3 D. 6 Fatih/ İSTANBUL

Tel: 0212 635 46 46- Faks: 0212 621 99 44

KAHRAMANMARAŞ BELEDİYESİ

Tel: 0344 221 34 70 - Faks: 0344 223 12 36

Baskı-Cilt

Düzy

0212 613 40 41

© Her hakkı mahfuzdur.

BİRİNCİ CİLT

Mayıs 2005- İSTANBUL

MARAŞLI BİR OSMANLI ALİMİ: SAÇAKLIZADE MEHMED EFENDİ VE ESERLERİ

Doç. Dr. Tahsin Özcan

Yaşadığı dönem ve bölge açısından olduğu kadar yazdığı eserleri ve ortaya koyduğu görüşleriyle de önemli bir şahsiyet olarak karşımıza çıkan Maraşlı Saçaklızâde Mehmed Efendi'nin hayatı hakkındaki bilgilerimiz oldukça sınırlıdır. Kaynaklarda bu konuda verilen bilgiler yetersiz kalmaktadır. Buna karşılık daha çok halk arasında dolaşan rivayetlere dayanan ve efsanevî bir portre oluşturan geniş bir literatürün oluştuğu da görülmektedir. Bunların çoğunluğu ise sahih kaynaklarla tevsik edilmesi mümkün gözükmeyen, hatta zaman zaman tarihi verilerle de çelişen malumattan ibarettir.¹

İsmi Mehmed b. Ebubekir'dir. Doğum yerine nispetle Mar'aşî, ailesine nispetle de Saçaklızâde adıyla anılmıştır. Saçaklızâde ailesinin Maraş'ta yerleşik köklü bir aile olduğu anlaşılmaktadır. Bugün de varlığını sürdüren ailenin kökleri bazı kaynaklarda Hz. Ömer dönemine kadar götürülmektedir.

Saçaklızâde Mehmed Efendi, Ebûbekir Efendi'nin oğludur. Doğum yeri olarak Kahramanmaraş şehri zikredilir. Ancak, doğum tarihi tam olarak bilinmemektedir. Eserlerinde geçen bazı ifadelerden hareketle hicri 11. yüzyılın 3. çeyreğinin sonlarında veya 4. çeyreğinin başlarında (H. 1070-1080/1650'ler civarında) doğduğu tahmin edilmektedir.² 1670-80

Saçaklızâde'nin babası Ebûbekir Efendi'nin Maraşlı olduğu, burada ikamet ettiği ve şehirdeki camilerden birinde imamlık yaptığı kaydedilir. Ebûbekir Efendi'nin XVII. yüzyılın sonu ile XVIII. yüzyılın başlarında yaşadığı kaydedilmekle birlikte kaynaklarda nerede ve ne zaman vefat ettiğine dair bir bilgi verilmemektedir.³

Mar'aşî'nin ailesi hakkında da fazla bilgi mevcut değildir. Velediyye isimli risalesinden hareketle oğlu olduğu tahmin edilmekteyse de bu konuda da kesin bir bilgiye ulaşılamamıştır.⁴ Kaynaklarda Saçaklızâde ailesine mensup Osman Efendi isimli bir zattan daha bahsedilmektedir. Saçaklızâde Osman Efendi'nin Maraş'ta ilim tahsilinden sonra irşat ve eğitim faaliyetlerini sürdürdüğü, ömrünün son yıllarında Of'un Paçan köyüne giderek halkın müslüman olmasını sağladığı ve burada vefat ettiği kaydedilir.⁵ Osman Efendi'nin vefat tarihi hakkında 949/1541, 960/1552-1553 gibi tarihler verilmektedir. Mezar kitabesinde ise 960/1552-1553 tarihi kayıtlıdır. Osman Efendi'nin Saçaklızâde Mehmed Efendi'nin kardeşi olduğu belirtilmekle birlikte bu bilgi vefat tarihi ile çelişmektedir. Dolayısıyla verilen vefat tarihinin veya bu bilginin yanlış olduğunu söyleyebiliriz.⁶

Doğum yeri olan Maraş'ta ilim tahsiline başlayan Saçaklızâde Mehmed Efendi ilk tahsilini memleketi ulemasından yapmıştır. Daha sonra Tıbyân Tefsiri mütercimi Tefsîrî Mehmed Efendi

¹ Saçaklızade ve ailesi hakkındaki çeşitli rivayetler için bkz. Besim Atalay, *Maraş Tarihi ve Coğrafyası*, İstanbul 1973, s. 131; Cemil Cahit Güzelbey, *Gaziantep Evliyalari*, Gaziantep Kültür Derneği, Gaziantep 1964, s. 106-113. Bu tür bilgiler Saçaklızade Vakfı'nın WEB sitesinde de yer almaktadır. bkz. www.sacaklizadevakfi.org

² *Cühdü'l-mukull*, Dirâse ve Tahkik: Sâlim Kaddûrî el-Hamd, Amman (Ürdün), 1422/2001, s. 14-15.

³ Cemil Çiftçi, *Maraşlı Şairler Yazarlar ve Alimler*, Kitabevi, İstanbul 2000, s. 261.

⁴ Sicill-i Osmânî'de "Oğlu İbrahim Efendi 1149'da (1736-1737) denilmekle birlikte Saçaklızade'nin vefat tarihi ve mezarı hakkında verilen yanlış bilgi dikkate alındığında diğer kaynaklar tarafından desteklenmediği için bu bilginin doğruluğu da şüphelidir. Bkz. Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, Matbaa-i Âmiri, İstanbul 1308, c.IV, s. 233-234.

⁵ Bu konuyla ilgili olarak Saçaklızade Vakfı'nın WEB sitesinde açıklamalar başlığı altında ayrıntılı bilgi verilmekte ve bir de rüya anlatılmaktadır. bkz. www.sacaklizadevakfi.org

⁶ Cemil Çiftçi, a.g.e., 262-263.

(ö. 1110/1698)'den⁷ ve Dârendeli Hamza Efendi'den ders aldığı kaydedilir. Bu bilgiden hareketle Tibyan Tefsiri mütercimi ile dönemin Şeyhülislâmı Debbağzâde Mehmed Efendi karıştırılarak Saçaklızâde'nin İstanbul'a gittiği iddia edilmekle⁸ beraber bu iddia kaynaklar tarafından doğrulanmamaktadır. Saçaklızâde Dârendeli Hamza Efendi'den ders almak için de Malatya'ya gitmiştir.⁹

Memleketine dönüp bir müddet Maraş'ta kaldıktan sonra Şam'a giderek tahsiline orada devam eden Saçaklızâde Mehmed Efendi, Şam'da büyük âlim ve mutasavvıf Abdülganî Nablusî'den tefsir, hadis ve tasavvuf ilimlerini tahsil etmiş, tasavvufun inceliklerini öğrenmiş ve icâzet alarak memleketine dönmüştür.¹⁰

Maraş'a dönüşünden sonra bir yandan talebe okuturken bir yandan da eser telifi ile meşgul olmuş, dini ilimlerin farklı branşlarında çok sayıda eser kaleme almıştır. 1145/1732 yılında vefat etmiştir. Bazı kaynaklar vefat tarihini 1150/1737 olarak vermektedir. Corci Zeydan ise vefat tarihini 1154/1741 olarak kaydeder.¹¹ Kaynaklarda mezarının Maraş şehrinin kible tarafında olduğu kaydedilmiştir ki¹² bu mezarlığın adı Şeyh Adil (halk dilinde Şahadil) Mezarlığı olarak bilinir. Sicill-i Osmânî'de ise 1155/1742'de vefat ettiği ve mezarının Üsküdar'da olduğu kaydedilmekteyse de bu bilgi yanlıştır.¹³ Yapılan tetkikler neticesinde mezarının Gaziantep'te bulunduğu şeklindeki bilgi daha doğru gibi gözükmektedir.¹⁴ Şairler "eş-Şeyh Saçaklı" ve "Tâcü'l-mürşidîn" sözleriyle vefatına tarih düşürmüşlerdir ki bu 1145/1732'ye tekâbül etmektedir.¹⁵

⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. Şeyhî Mehmed Efendi, *Vekâyiü'l-Fudalâ*, neşreden: Abdülkadir Özcan, *Şakâik-ı Nu'mâniye ve Zeyilleri*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1989 c.IV içinde, c.II-III, s.158. Tefsiri Mehmed Efendi her ne kadar müellif olarak kaydedilmekteyse de Hıdır b. Abdurrahman el-Ezdî'nin *et-Tibyân fî tefsiri'l-Kur'ân* isimli Arapça olarak kaleme alınan eserini Osmanlı Türkçesine aktarmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Abülhamit Birişik, "Osmanlı'da Tefsir Tercümelere ve Hüseyin Vâiz-i Kâşifi'nin Mevâhib-i Aliyye'si" *İslâmî Araştırmalar*, XVII/1 (Ankara 2004), ss. 53-68. Ayrıca bkz. Bağdatlı İsmail Paşa, *İzâhü'l-meknûn fî'z-zeyl alâ Keşfi'z-zunûn an esâmî'l-kütüb ve'l-fünûn*, (nşr. Kilisli Muallim Rifat, Şerafettin Yaltkaya), İstanbul 1972, I, s. 141; Âdil Nüveyhiz, *Mu'cemü'l-müfessirîn min sadri'l-İslâm hatta'l-asri'l-hâdir*, Müessesetü Nüveyhiz es-Sakâfi, Beyrut, 1986/1406, c.II, s. 525; Ömer Rıza Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn: Terâcimu musannif'l-kütübi'l-Arabiyye*, Beyrut 1957, IX, 272. Ömer Nasuhi Bilmen de bu konu da şu bilgileri vermektedir: Tibyan Tefsiri müellifi Ayıntâbli Mehmet Efendi, Tefsir 1110 tarihinde Türkçe olarak yazılmıştır, matbudur. Bkz. Ömer Nasuhi Bilmen, *Büyük Tefsir Tarihi Tabakâtü'l-Müfessirîn*, Bilmen Yayınevi, İstanbul 1974, c.II, s. 803.

⁸ Cühdü'l-mukıll, 16.

⁹ Saçaklızâde'nin ayrıca tahsil için Kayseri'ye gittiğine dair menkıbevi bir rivayet de kaynaklarda yer almaktadır. bkz. www.sacaklizadevakfi.org

¹⁰ Kaynaklarda Abdülganî en-Nablusî (1641-1730)'den icâzet ve hilâfet aldığı; Tarık-i Kâdiriyye ve Nakşibendiyye erkânı üzere yetiştigi, zahiri ve batini ilimleri ikmal ettikten sonra Maraş'a döndüğü kaydedilir. "Abdülganî [Nabluslu]" Maddesi, *Türk Ansiklopedisi*, Maarif Basımevi, Ankara 1946, c.I, s.53; Brockelmann, "Abdülganî Abd al-Ganî al-Nâbulusî" Maddesi, *MEB İslâm Ansiklopedisi*, Mili Eğitim Bakanlığı Yayınları, Eskişehir 1997, c.I, s.66-67; Fındıklılı İsmet Efendi, *Tekmile'tü's-Şakâik fî hakk-ı ehli'l-hakâik*, nşr. Abdülkadir Özcan, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1989, s.50-52.

¹¹ bkz. Corci Zeydan, *Târihu Âdâbi'l-Lügati'l-Arabiyye*, Beyrut, 1983, c.II, s.344.

¹² Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, Matbaa-i Âmiri, İstanbul 1333, c.I, s.326.

¹³ bkz. *Sicill-i Osmânî*, IV, 233-234.

¹⁴ Cemil Cahit Güzelbey tarafından verilen bilgilere göre, (bkz. *Gaziantep Evliyalari*, ss. 106-113) Gaziantep'te 1960'larda şehrin dışında kalan ve Saçaklı tepesi denilen mevkide Saçaklı mağarası denilen ve yedi sekiz basamak kayadan oyma merdivenle inilen mescid görünümünde bir mağara bulunmaktaydı. Mağaranın duvarında bir mihrap ve sağında lâ ilâhe illallah Muhammedün rasûlullah, solunda Abdülkâdir Geylânî, sağ duvarda Ebûbekir, Ömer, Osman ve Ali yazılı idi. (s. 106'da mağaranın içinin fotoğrafı verilmektedir.) Bu mağaranın Saçaklı Mahallesi, Aynî Bedrettin Caddesi, 29 numaralı evin içinde bulunduğu belirtilir. Türbenin de yine aynı caddede 28 numaralı evin inşasıyla taşla örülen bir duvarın arasında ve içinde kaldığı kaydedilir. Ancak daha sonra (1964'te) mezarın ve mezar taşının yerinde olmadığı tespiti yapılmıştır. (s. 111) Mağaradaki Abdülkadir Geylânî yazısından hareketle Kâdirî olabileceği tahmini yapılmaktadır. (s. 110)

¹⁵ Fındıklılı İsmet Efendi mezarının Maraş'ta olduğunu kaydeder. Fındıklılı İsmet Efendi, a.g.y. Gaziantep'te Saçaklı Mahallesi'nde türbesi bulunduğu belirtilmektedir. OPTaki türbenin ise Osman Efendi'ye ait olduğu anlaşılmaktadır. Kahramanmaraş'ta Saçaklızâde Mehmed ve Osman Efendi'lerin isimlerinin yaşatılması amacıyla 1993'te Saçaklızâde Kültür Eğitim ve Yardımlaşma Vakfı adıyla bir vakıf kurulmuştur. Saçaklızâde Vakfı'nın WEB sitesinde Mehmet Efendi'nin Kilis'e yaptığı bir gezi sırasında Antep civarında vefat ettiği ve mezarının Antep'te olduğu belirtilmektedir. Ayrıca ölüm tarihinin bilinmediği, icâzetnamesinde 1809 milâdî tarihinin görüldüğü; dolayısıyla bu tarihten sonra vefat etmiş olması gerektiği

Saçaklızâde Mehmed Efendi'nin kaynaklarda zikredilen hocaları arasında Hasan el-Mar'aşî, (tecvid ve kıraat dersleri aldığı kaydedilir), Dârendevî Hamza Efendi (Fıkh-ı Ekber okuduğu belirtilmekte) Abdülganî en-Nablusî (tasavvuf) ve Tefsîrî Mehmed Efendi el-Ayıntâbî'yi sayabiliriz. Osmanlı şeyhülislâmlarından Debbağzâde Mehmed b. Mahmûd'un Saçaklızâde'nin hocaları arasında sayılması ise bir hata eseridir.¹⁶

Saçaklızâde'nin zahirî ilimlerde olduğu kadar bâtınî ilimlerde de maharet sahibi olduğu nakledilir. Halk arasında kendisine hala pek çok rivayet isnât edilmektedir.¹⁷

Saçaklızâde kelim ilmi ile meşgul olmuş ve bu alanda oldukça kıymetli eserler te'lif etmiştir. Ancak daha sonra tasavvufa meylenmiş ve kelâm ilmi ile ilgili yazdıklarından pişman olmuştur. Bu konuda Tertîbü'l-Ulûm'da şöyle demektedir: "Gazzâlî'nin kelimden hicret ettiği gibi ben de ondan hicret ettim ve uzaklaştım, kullarından tevbeleri kabul eden ve günahları affeden Allah'a tevbe ettim, Allah'dan beni kıyamet gününde mütekellimîn ile birlikte haşretmemesini isterim. Bu sözü kelâm ile meşgul olduktan ve bu ilimde Neşru't-Tavâli' isimli eseri te'lif ettikten sonra söylüyorum ve şimdi temenni ederim ki onun yayılan nüshalarını toplayıp ateşte yakayım ki kelâma dair benden geriye birşey kalmamasın, fakat buna güç yetiremiyorum."¹⁸ Ancak burada kastedilenin ilm-i kelâmın ilâhiyât ve tabîyyât konularından bahseden kısmı olduğu, ilm-i usûlû'd-dîn olarak adlandırılan ve dini akidelerin isbatı ile meşgul olan ilmi ise kabul ettiği ve itimad ettiği kaydedilmektedir.

Saçaklızâde de tıpkı Gazzâlî gibi, felsefeden kaçınmış, buna karşılık tasavvuf ile meşgul olmuştur. Şam'da Abdülganî Nablûsî'den ders ve icazet aldığı belirtilir. Bazı kaynaklarda hilafet aldığı¹⁹ ve tasavvuf ehli arasında önemli derecelere ulaştığı da kaydedilir. Tasavvuf ile ilgili konularda eleştiride bulunanları da "Kısa akıl sahipleri ekâbire dil uzatmaktan sakınsınlar." şeklinde uyarılmaktadır.²⁰ Osmanlı ulemâsı arasında önemli bir tartışma konusu olan zikir esnasında raks ile ilgili yazdığı risalesinde konu hakkında şu kanaati serdetmektedir: "Zikir esnasında raks haram değildir, çünkü bunun haramlığına medhal yoktur, ancak zikirde edep sekînedir."

Saçaklızâde'nin resmi bir görev aldığına dair herhangi bir bilgi mevcut değildir. Ancak, Maraşta bir camide imamlık yaptığı ve öğrencilerine de cami veya onun bitişiğindeki medresede ders verdiği kaydedilir.²¹

Saçaklızâde Mehmed Efendi'nin bilinen belli başlı öğrencileri şunlardır:

1. Hüseyin b. Haydar el-Bertezî el-Mar'aşî (ö. 1176). Câmiu'l-künûz, Nefâisü't-takrîr fî Takrîri'l-kavânîn isimli eserlerin müellifi.²²

2. Abdurrahman b. Ali el-Ayıntâbî. (ö. 1168'den sonra). Sûğu'l-meâl fî şerh-i nazmi'l-âl (?) isimli eserin müellifi. Mar'aşî bu eseri Hâşîye alâ Hâşiyeteyi'l-Hayâlî ve Kavli-i Ahmed isimli haşiyesinin mukaddimesinde zikretmektedir. Mar'aşî'nin tahrir ettiği haşiyenin müsvette olduğu, talebesi Ayıntâbî'den bunu tahrir etmesini istediği, Ayıntâbî'nin tahrir ettikten sonra eseri Mar'aşî'ye arz ettiği ve Mar'aşî'nin de güzel bulduğu kaydedilir.²³

3. Mehmed b. Ömer ed-Dârendevî, er-Rûmî (ö. 1152). Eserleri: Hâşîye alâ Şerhi'l-Hüseyniyye, Risâle alâ Tefsîri'l-Beydâvî inde kavlihî teâlâ: Tâhâ. Mâ enzelnâ aleyke'l-Kur'âna li-teşkâ (Taha Suresi, Ayet:1-2). Sultan Ahmed'in Acem seferi ile ilgili dualarla ilgili bir risale.

değerlendirmesi yapılmaktadır ki, bu bilgi kaynakların verdiği bilgilerle çelişmektedir. Aynı sitede Halep'e giderken Gaziantep'te vefat ettiği ve türbesinin burada olduğu belirtilmektedir. bkz. www.sacaklizadevakfi.org

¹⁶ ayrıntı için bkz. *Cühdü'l-mukîll*, 17-18.

¹⁷ Besim Atalay, *Maraş Tarihi ve Coğrafyası*, s.131.

¹⁸ *Tertîbü'l-Ulûm*'dan naklen, *Cühdü'l-mukîll*, s.19.

¹⁹ bkz. *Osmanlı Müellifleri*, I, 325.

²⁰ *Cühdü'l-mukîll*, 20.

²¹ Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-ârifin esmâü'l-müellifin ve âsârü'l-musannifin*, Milli Eğitim Bakanlığı, Ankara, 1955, c. II, 322; *Mu'cemü'l-müfessirin*, II, 505; *Cühdü'l-mukîll*, s. 20-21.

²² *Hediyetü'l-ârifin*, I, 327; *Cühdü'l-mukîll*, 21.

²³ *Cühdü'l-mukîll*, 21.

Şerhu'l-Hüseyniyye fi'l-âdâb.

Mar'aşî, medreselerde okutulan dersleri ve kitapları eleştirerek yeni bir usul ve program teklifinde bulunmaktadır. Tertîbu'l-ulûm isimli eserini de bu maksatla kaleme aldığı anlaşılmaktadır.

Buna göre, marifete ulaşmak için üç mertebeli bir tedris usulü önerilmektedir: Saçaklızâde iktisâr, iktisâd ve istiksâdan oluşan bu mertebelerle ilgili olarak "Bir fennin en meşhur meselelerini ihata etmek iktisârdır, buna meşhurları ihata etmeyi ilave edersek iktisâd olur, buna nevâdiri de ilave edersek istiksâ olur demektedir. Bu üç mertebenin üzerinde ise tebahhur mertebesi sayılmaktadır.²⁴

Tertîbu'l-ulûm'da her ilimde bu mertebelere tekâbül edecek konu ve eserler zikredilmekte, ayrıca bir ilmi tedrise önce usûlünden başlamak gerektiği belirtilmektedir. Mar'aşî'nin eserlerini te'lif ederken de bu usûle riâyet ettiği görülmektedir:

-Velediyye'yi kaleme aldıktan sonra daha fazlasını öğrenmek isteyen Tahrîrî'l-kavânî isimli eserine müracaat etmesini tavsiye etmektedir. Buna da yine Tahrîrî't-Tahrîr adıyla bir haşiye kaleme aldığı görülmektedir.

-Teshîlü'l-ferâiz isimli eserini yazdıktan sonra buna bir de el-Eshel isimli şerh kaleme almıştır.

Mar'aşî ayrıca hocaların talebelerin seviyesine göre ders vermesini ve kabiliyetlerini dikkate alarak yönlendirmesini tavsiye etmektedir.

Saçaklızâde üzerine yayınlanmış müstakil bir çalışmaya rastlanmamıştır. Ancak, kayıtlarda Saçaklızâde ve eserleri üzerine yapılmış bazı tez isimlerine rastlanmaktadır.²⁵

Eserleri

Saçaklızâde Mehmed Efendi, fıkıh, tecvid, kıraat, münâzara, kalam, mantık, akaid, tefsir gibi muhtelif ilimlerde çok sayıda eser vermiş bir alimdir. Ayrıca eğitimle ilgili farklı görüşlerini ortaya koyduğu eserleri ile ilimler tasnifine dair bir eseri mevcuttur. Bu eserlerin bir kısmı medreselerde ders kitabı olarak uzun yıllar okutulmuştur.

Osmanlı Müellifleri'nde Saçaklızâde'nin otuz civarında eseri zikredilir. Cühdü'l-mukîl isimli eseri tahkik eden Sâlim Kaddûrî ise bu eserlerin sayısını altmışbeşe kadar çıkarmaktadır.²⁶ Kütüphane kataloglarında görülen muhtelif risaleler de ilave edilince Saçaklızâde'nin 120 civarında eseri olduğu görülmektedir.

Burada şunu da vurgulamak gerekir ki, yazma kütüphanelerin katalogları yeterince sağlıklı bilgiler içermemektedir. Bazı eserler kataloglarda farklı isimlerle kaydedilebilmekte, bu da ayrı bir eser gibi algılanmasına sebep olmaktadır. Aşağıda da görüleceği gibi aynı eserin farklı kataloglarda dört, beş hatta daha fazla farklı isimle kaydedildiğine dair örnekler mevcuttur. Öte yandan şerhler ve haşiyelerin yeterince değerlendirilemeyişi veya isim benzerliğinden, yanlış okumalardan kaynaklanan karışıklıklar nedeniyle ayrıntılı bir inceleme yapılmadıkça eserler konusunda verilecek bilgilerin hatalı olması her zaman için ihtimal dahilindedir. Dolayısıyla bu bilgilerin tahkik edilmedikçe ihtiyatla kullanılması gerekir.

Aşağıda, Saçaklızâde'nin eserleri konularına göre tanıtılmaktadır. Bu tasnifin mevcut bilgiler

²⁴ Saçaklızâde Mehmed Efendi, *Tertîbu'l-ulûm*, Dirâse ve tahkik: Muhammed b. İsmail es-Seyyid Ahmed, Dârü'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut, Lübnan, 1988/1408, s. 216.

²⁵ Saçaklızâde ve eserleri üzerine yapılan tezler lisans bitirme tezi şeklindedir. Bkz. Erdal Karademir, *Saçaklızâde Muhammed Maraşî'nin Risâle fi'z-Zulm ve'l-Adl'i*, Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Danışman: Mehmet Bulut, İzmir 1996, II+33y.; Yusuf Kurtul, *Saçaklızâde Muhammed (Mar'aşî) Şair, Sûmbûlzâde Mehmed*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Türk İslam Felsefesi Anabilim Dalı, Lisans Tezi, Ankara 1980, 42 y.; Rahmi Yadigar, *İlimlerin Tertibi: Saçaklızâde Muhammed el-Mar'aşî Arapça'dan*, Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Ankara 1987, 59 y.

²⁶ *Cühdü'l-mukîl*, s. 25-38.

elverdiği ölçüde yapıldığı hususunun hatırdâ tutulması gerekir. Eldeki bilgiler değerlendirilerek genel mahiyette bir tasnif yapılmıştır. Konusu tespit edilemeyen eserler de ayrı bir başlık altında sıralanmaktadır.

Tefsirle ilgili eserleri

Risâle fi'l-âyâtî'l-müteşâbihât.²⁷

Risâle fi't-tenzîhât fî te'yîdi'l-âyâtî'l-müteşâbihât: Bu adla Bağdâdî zikreder.²⁸ Osmanlı Müellifleri'nde Risâletü't-tenzîhât mea'l-Hâşiye adıyla kaydedilmiştir.²⁹ Sünbülzâde'nin reddiyesine yine aynı adla bir cevap yazdığı kaydedilir.³⁰

Hâşiye ale'l-Beydâvî alâ sûreti'n-Nâziât.³¹

Tefsîru kavlihi teâlâ: Hel etâke hadîsu Mûsâ..... ilâ kavlihî eyyâne mürsâhâ (en-Nâziât Suresi, Ayet:15-42.) Beydâvî tefsirindeki ilgili âyete Saçaklızâde tarafından yazılan ta'lîktir.³²

Hâşiye li-Tefsîrî'l-Keşşâf alâ Sûreti'l-Bakara.³³

Aynü'l-hayât fî beyânî'l-münâsebât fî Sûreti'l-Fâtiha.³⁴

Gâyetü'l-bürhân fî beyân-i a'zam-i âyetin fî'l-Kur'ân fî tefsîri Âyeti'l-Kürsî.³⁵

Hâşiye alâ tefsîr-i kavlihî teâlâ "Mâ kâne li'n-Nebîyyi ve'llezîne âmenû".³⁶

Risâle fi'r-red bi-ba'z-ı müddeiyyâtî'l-Beyzâvî.³⁷

Risâle fî beyânî'n-nâsih ve'l-mensûh.³⁸

Risâle fî kavlihî teâlâ fi'l-enfâl.³⁹

Tefsîr-i kavlihî teâlâ ennellahe leyse bi-zallâmin li'l-abîd.⁴⁰

Tefsîru Sûreti'l-Kehf.⁴¹

Hâşiye alâ tefsîr-i kavlihî teâlâ "Zâlike bi-mâ kaddemet eydikum".⁴²

Risâle alâ mâ ketebehu's-Sa'duddîn alâ kavlihî teâlâ "Uğrikû fe-udhilû nâran"⁴³ Nuh Tufanı'ndan bahseden Nuh Suresi 25. ayette geçen "boğuldular da ateşe atıldılar" mealindeki ibare

²⁷ Osmanlı Müellifleri, I, 326; Hediyyetü'l-ârifîn, II, 322; Mu'cemü'l-müfessirîn, II, 505; Cühdü'l-mukull, 31; Bilmen, a.g.e., II, 714. Bkz. Süleymaniye Ktp., İbrahim Efendi, 411/12.

²⁸ Hediyyetü'l-ârifîn, II, 322.

²⁹ Osmanlı Müellifleri, I, 326-327.

³⁰ Cühdü'l-mukull, 31. Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, 1184'de kayıtlı bir nüshası mevcuttur. (64 varak.) Süleymaniye Ktp. kayıtlarında Hâşiye alâ Risâletü't-Tenzîhât adıyla bir başka nüshası görülmektedir: Süleymaniye Ktp., Laleli, 3659/2, vr. 37-75. Risâletü't-tenzîhât adıyla, Adana İl Halk Ktp, nr. 894, vr. 62b-93b.

³¹ Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, 244/2, vr. 105-116.

³² Hızânetü't-Timûriyye, 173, Mecâmi', s.1. bkz. Cühdü'l-mukull, 26.

³³ Osmanlı Müellifleri, I, 326-327; Bilmen, a.g.e., II, 714.

³⁴ Osmanlı Müellifleri, I, 326-327; Hediyyetü'l-ârifîn, II, 322. el-Mektebetü'z-Zâhiriyye'de Beyânü Nebzetin min münâsebât-i Sûreti'l-Fâtiha adıyla kaydedilmiş bir nüshası mevcuttur. Cühdü'l-mukull, 37; Bilmen, a.g.e., II, 714.

³⁵ Osmanlı Müellifleri, I, 326; Hediyyetü'l-ârifîn, II, 322, Kehhâle, Mu'cemü'l-müellifîn, IX, 118; Âdil Nüveyhiz, Mu'cemü'l-müfessirîn, II, 505. Cühdü'l-mukull, 37; Bilmen, a.g.e., II, 714. Bu eserin adı Osmanlı Müellifleri'nde Gâyetü'l-bürhân fî tefsîri Âyeti'l-Kürsî şeklinde kaydedilmiştir.

³⁶ Süleymaniye Ktp., Kasidecizâde, 682/9, vr. 76-80.

³⁷ Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud, 264.

³⁸ Amasya Bayezid İl Halk Ktp, nr. 1138, vr. 77b-80b.

³⁹ Adana İl Halk Ktp, 894, vr. 41b-49b.

⁴⁰ Adana İl Halk Ktp, nr. 142, vr. 94a-98b.

⁴¹ Adana İl Halk Ktp., nr. 138, v.1b-12a.

⁴² Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 244/3, vr. 117-123. Tefsîru âyeti zâlike bi-mâ kaddemet eydikum adıyla, Süleymaniye Ktp., Antalya Tekelioğlu, nr. 885, vr. 1b-6b; Beyzâvî'nin "Zâlike bi-mâ kaddemet eydikum" âyetine hâşiye risalesi adıyla, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, 244/3, vr. 117-123.

⁴³ Süleymaniye Ktp., Çelebi Abdullah Efendi, nr. 392/14.

ile ilgili bir risaledir.

Tecvit ve kıraatle ilgili eserleri

-Cühdü'l-mukıll mine't-tecvîd: Tecvîde dair bir eserdir. Sâlim Kaddûrî el-Hamd tarafından yapılmış tahkikli (dirâse ve tahkik, Amman (Ürdün) 1422/2001) bir baskısı mevcuttur. Ayrıca, Konya'da 1288 tarihli bir baskısından daha söz edilmektedir ki, bu baskının şerhiyle birlikte yapıldığı anlaşılmaktadır. Zikredilen şerh Mar'aşî'nin kendi şerhidir.⁴⁴ Saçaklızâde bu eserde tecvidle ilgili bütün meseleleri ele aldığını belirtmektedir. Eserin yazma kütüphanelerde de nüshaları mevcuttur. Cühdü'l-mukıll'in zikredilenlerin dışında da ayrıca tercümeli bir yazma nüshası mevcuttur.⁴⁵

-Beyânu Cühdü'l-mukıll, Saçaklızâde Tertîbu'l-ulûm'da Cühdü'l-mukıll'ı şerhettiğini ve ismini de el-Beyân koyduğunu belirtmektedir.⁴⁶ Eserin çok sayıda yazma nüshasının bulunduğu görülmektedir.⁴⁷ Kayıtlarda Şerhu Cühdü'l-mukıll ya da Beyânu Cühdü'l-mukıll adıyla kaydedilen eser Konya'da basılmıştır.⁴⁸

Risâle fî keyfiyyeti edâi'd-dâd: Muhtelif yazma nüshaları mevcuttur. Bazı nüshaları Risâle fî mahreci'd-dâd adıyla kaydedilmiştir. Ayrıca İzmir'in Risâle fî'r-red alâ Mehmed el-Mar'aşî fi'd-dâd adıyla bir reddiye kaleme aldığı görülmektedir. Bunun da yazma nüshaları mevcuttur.⁴⁹ Bu risalenin Dr. Hâtim Sâlih ed-Dâmin tarafından tahkik edilen bir menti makale şeklinde yayınlanmıştır.⁵⁰

Risâle fî mehârici'l-hurûf: Risâle fî telaffuzi'l-hurûf ve mehâricihâ ismiyle de kaydedilen bu risalenin muhtelif yazma nüshaları mevcuttur.⁵¹

Risâle fî vukûf lâzime: Yazma nüshaları mevcuttur.⁵²

Risâletü't-tecvîd.⁵³

Risâletü tavzîhi'l-hurûfi'l-mu'cemât.⁵⁴

⁴⁴ bkz. İsmail Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri ve Okunma Kâideleri*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 1984, Bibliyografya'da verilen bilgiler; *Osmanlı Müellifleri*, I, 326. Matbu nüsha muhtelif kütüphane kayıtlarında görülmektedir. Bkz. *Cühdü'l-mukıll*, Konya, Vilayet Matbaası, 1288/1871, 184 s.; Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB) Ktp., nr. 10316; Ankara Ü. İlahiyat F. Ktp., nr. 4446; M.Ü. İlahiyat F., Öğüt, nr. 74. Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Ktp., nr. 36'da kayıtlı matbu nüshanın baskı tarihi ise 1289 olarak verilmektedir: *Cühdü'l-mukıll*, Konya, Vilayet Matbaası, 1289, 2, 183 s.

⁴⁵ bkz. *Tercümeli Cühdü'l-mukıll*, M. Ü. İlahiyat Fakültesi Ktp., Yazmalar, nr. 266, 161 varak.

⁴⁶ bkz. *Tertîbu'l-ulûm*, s.130.

⁴⁷ El-Hızânetü'l-âmme, Rabat, 2812; Dârü'l-Kütübî's-Şa'biyye, 2463; Teymûriyye, 124 Mecâmi'. bkz. *Cühdü'l-mukıll*, 25. Marmara Üniversitesi İlahiyat F. Ktp., Üsküdarlı, nr. 59, vr. 252-358. Süleymaniye Ktp.'nde de çok sayıda yazma nüshası mevcuttur. *El-Tibyânü Cühdü'l-mukıll* adıyla kayıtlı bir nüshası için bkz. Süleymaniye Ktp., Antalya Tekelioğlu, nr. 21, vr. 1b-112a.

⁴⁸ *Şerhu Cühdü'l-mukıll (Beyânu Cühdü'l-mukıll)*, Konya, Vilayet Matbaası, 1286. Matbu şerhin bir nüshası Süleymaniye Ktp., İbrahim Efendi, nr. 65'te mevcuttur. Kayıtlardan eserin birkaç baskısının yapıldığı anlaşılmaktadır. Bkz. *Şerhu Cühdü'l-mukıll*, Konya, Vilayet Matbaası, 1289, 174 s. (Erciyes Ü. İlahiyat F. Ktp., nr. 37'de kayıtlı); Konya, Vilayet Matbaası, 1288/1871, 174 s. (Diyanet İşleri Başkanlığı, Ktp., nr. 10316.A; Ankara Ü. İlahiyat F. Ktp.'de de 1289/1872 tarihli olarak kaydedilmiştir: nr. 4447; M.Ü. İlahiyat F. Ktp., Öğüt, nr. 74 ve Genel, 18602'de kayıtlı nüshalar da yine 1289 tarihli.

⁴⁹ *Cühdü'l-mukıll*, 32. Süleymaniye Ktp., Bağdatlı Vehbi, 10/2; 2149/4. *Risâletü'd-dâd*, adıyla kaydedilen risale de muhtemelen bu risaledir. bkz. Süleymaniye Ktp., İbrahim Efendi, 32/3. Ayrıca *Risâle fî beyâni mahreci'z-zad ve'z-za* adıyla kayıtlı bir başka risale daha görülmektedir ki muhtemelen bu da aynı risaledir. bkz. Amasya Bayezid İl Halk Ktp., nr. 1207, vr. 85ab. Ayrıca bkz. *Risâle fî'd-dâd ve'l-id (min Cühdü'l-mukıll)*, M. Ü. İlahiyat F. Ktp., Üsküdarlı, nr. 55, s. 240-242 arası ek, 7 varak; *Risâle fî keyfiyyeti edâi'd-dâd li-mu'ceme*, M.Ü. İlahiyat F. Ktp., nr. 68/9.

⁵⁰ Bkz. Hâtim Sâlih ed-Dâmin, "Keyfiyyetü edâid'dâd li-Muhammed el-Mer'aşî el-mülekkeb bi-Saçaklızâde" *Mecelletü Mecme'u'l-Lügati'l-Arabîyye bi-Dimeşk*, c.70/4, ss. 640-657.

⁵¹ *Cühdü'l-mukıll*, 32-33. bkz. Amasya Bayezid İl Halk Ktp., nr. 1207, vr. 81b-83b.

⁵² *Cühdü'l-mukıll*, 33.

⁵³ Amasya Bayezid İl Halk Ktp., 1138, vr. 167b-168b; 168b-169b; 169b-171a.

Tehzîbü'l-kırââtî'l-aşer: Osmanlı Müellifleri'nde Tehzîbü'l-kırâa adıyla kaydedilir. Kiraate dair olan bu eserin 33 cüz miktarında olduğu belirtilir. Muhtelif yazma nüshaları mevcuttur.⁵⁵

Kelamla ilgili eserleri

Neşru't-Tavâli' fî ilmi'l-kelâm: Zirikli bu eserin Beyzâvî'nin Tavâli'nin şerhi olduğunu kaydeder.⁵⁶ Osmanlı Müellifleri'nde Tavâli' metin ve şerhlerinin tedkikinden sonra hakikat-ı mahzanın neden ibaret olduğuna dairdir denilmiştir.⁵⁷ Mar'aşî de Tertîbü'l-Ulûm'da bu eserden bahsederek yazdığına pişman olduğunu, bu eserin nüshalarını toplayarak yakmayı ve kendisinden kelamla ilgili bir eserin kalmamasını temenni ettiğini, ancak buna güç yetiremediğini belirtmektedir. Burada Gazzâlî gibi kelâmdan hicret ettiğini ifade eder.⁵⁸ Eser Mısır'da basılmıştır.⁵⁹

Hâşiye alâ şerhi's-Sa'd li'l-Akâidi'n-Nesefiyye: Sa'dullah Mes'ûd b. Ömer b. Abdullah et-Teftazânî'nin Şerhu'l-Akâidi'n-Nesefiyye isimli eserine yazdığı şerhtir.⁶⁰ Eser Hâşiyetü Saçaklızâde alâ Şerhi'l-Akâid li-Teftazânî adıyla basılmıştır.⁶¹

Tahkîku'l-îmân: Mar'aşî'nin Risâletü'l-îmân'ın sonunda bahsettiği ancak, nüshasına dair bir bilgi mevcut olmadığı kaydedilmiş⁶² olmakla birlikte kütüphanelerde muhtelif yazma nüshası görülmektedir.⁶³

Hâşiye alâ Hâşiyeteyi'l-Hayâlî ve Kavl-i Ahmed alâ Şerhi'l-Akâidi'n-Nesefiyye ve't-Teftazâniyye: Muhtelif kütüphanelerde yazma nüshaları mevcuttur.⁶⁴

Hâşiye alâ Şerh-i Metâlî.⁶⁵

Risâletü'l-irâdeti'l-cüz'iyeye.⁶⁶

Risâletü'l-ferah ve's-sürûr fî vâlideyi'r-Rasûl: Bu eserin de çok sayıda yazma nüshası mevcuttur. Bazı kayıtlarda Risâletü's-sürûr ve'l-ferah fî necâti'l-ebeveyni's-şerîfeyn adıyla kaydedildiği görülmektedir. Brockelmann da Risâletü'l-ferah ve's-sürûr ve Risâle fîmâ yeteallaku

⁵⁴ Antalya Elmalı İlçe Halk Ktp., nr. 2568, vr. 84b-85a.

⁵⁵ Osmanlı Müellifleri, I, 326; Hediyyetü'l-ârifîn, II, 322; Cühdü'l-mukîll, 27-28. Bkz. Süleymaniye Ktp., Laleli, 2515, Leningrad, 1776B; Tehzîbü'l-kırâat adıyla, Kahramanmaraş Karacaoğlan İl Halk Ktp., Hafız Ali Efendi (A.Y.), nr. 194, 450 s.(?)

⁵⁶ Hayreddin ez-Zirikli, el-A'lâm: Kâmûs-u terâcim li-eşheri'r-ricâl ve'n-nisâ', 6. Baskı, Dârü'l-İlm li'l-Melâyin, Beyrut, 1984; c. VI, s. 60.

⁵⁷ Osmanlı Müellifleri, I, 326-327.

⁵⁸ Tertîbü'l-ülûm, s. 214; Cühdü'l-mukîll, 38. Eserin muhtelif yazma nüshaları mevcuttur. Bkz. Carl Brockelmann, Tarihu'l-edebî'l-Arabî, çev: Abdülhalim Neccâr, Dârü'l-Maârif, Kahire 1983, II, 487. Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, 1290. M.Ü. İlahiyat F., Yazmalar, nr. 579, 85 varak; Şerhu't-Tevâlî adıyla, Askeri Müze Ktp., nr. 11161-01, vr. 1b-97b. 11. sayfada eserin fihristi bulunduğu kaydı mevcuttur. Neşru't-Tevâlî adıyla, Milli Kütüphane, nr. A001445-01, vr. 1b-74b.

⁵⁹ Bkz. Neşru't-Tevâlî, Mısır, Mektebetü'l-Ulûmi'l-Asriyye, 1924/1342, 400 s. (Bir nüshası Ankara Ü. İlahiyat F. Ktp., nr. 10355'te mevcuttur.)

⁶⁰ Hediyyetü'l-ârifîn, II, 322; Mu'cemü'l-müellifîn, IX, 118.

⁶¹ Mısır, İlmiyye Yayınları, 1329 H., 2 cilt. Bir nüshası için bkz. Diyanet İşleri Başkanlığı Ktp., nr. 4342G.

⁶² Cühdü'l-mukîll, s.25. Süleymaniye Ktp., H. Hüsnü Paşa, 1171/3, vr. 63-64 ve Süleymaniye Ktp., Yazma Bağışlar, 314/1, vr. 5'de İman Risalesi isimli bir risalesinin kayıtlı olduğu görülmekteyse de zikredilen risale olup olmadığı tetkike muhtaçtır.

⁶³ Risale fî tahkîki'l-îmân adıyla, Süleymaniye Ktp., Giresun Yazmalar, 3577, vr. 87a-89a; Risâletü tahkîki'l-îmân ve'l-küfr adıyla, Milli Ktp., nr. A001747-02, vr. 53a-56b.

⁶⁴ Köprülü Ktp., 211. Katib Çelebi, Keşfu'z-Zünûn an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn, haz. M. Şerafettin Yaltkaya, Milli Eğitim Bakanlığı, Ankara 1941, II, 1145; Osmanlı Müellifleri, I, 327; Cühdü'l-mukîll, 28. Osmanlı Müellifleri'nde Hâşiye ale'l-Hayâlî şeklinde kaydedilmiştir. Hâşiye alâ Şerh-i el-Mevlâ Hayâlî ve Kul Ahmed adıyla, M. Ü. İlahiyat F. Ktp., Yazmalar, nr. 283, 56 varak.

⁶⁵ Osmanlı Müellifleri, I, 327.

⁶⁶ Selim(?) Ktp.nde 648/11 numarada kayıtlı bir nüshası bulunduğu kaydedilmektedir. bkz. Cühdü'l-mukîll, 29. Ayrıca bkz. İrade-i cüz'iyeye hakkında risale adıyla, Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi, nr. 5819/2, vr. 5-7. Risâle alâ mes'eleti ihtiyârî'l-cüz'î adıyla kayıtlı risale de muhtemelen bu risaledir. Bkz. Marmara Ü. İlahiyat F. Ktp., Yazmalar, nr. 306, 8 varak.

bi-vâlideyi'n-nebî adıyla iki risale kaydetmektedir ki, bunların ikisi de aynı risale olmalıdır.⁶⁷ Eser, Risâle fî hakk-ı vâlideyi'n-Nebî aleyhisselâm adıyla basılmıştır.⁶⁸ Risalenin sonundaki ifadelerden isminin bizzat Saçaklızâde tarafından Risâletü's-sürûr ve'l-ferah olarak tespit edildiği anlaşılmaktadır. Eserin Mehmed Es'ad Dilaveroğlu tarafından yapılan çevirisi de ayrıca neşredilmiştir.⁶⁹ Hz. Peygamber'in anne ve babasının imanı meselesinin tartışıldığı risalede, her ikisinin de cennetlik oldukları neticesine varılmaktadır.

Risâletü sebbi'r-rasûl.⁷⁰

Risâle fî tecdîd-i'l-îmân: Muhtelif kütüphanelerde yazma nüshaları mevcuttur.⁷¹ Mar'aşî bu risaleyi muâsır Abdülmennân el-Harpûtî için kaleme aldığını kaydeder.⁷² Şerh-u risâletü'l-Harpûtî fî hakîkat-i'l-îmân ve'l-küfr⁷³ adıyla kaydedilen eser de muhtemelen bu risaledir. Ayrıca, Risâle fî hakk-ı müslim kâle yâ rabbî in sadara minnî küfrün fe-innî tübtü minhu,⁷⁴ Risâle mâ tekûl fî müslim yakûl fî tecdîd-i imânihi yâ rabbi in sadara minnî küfrün fe-ene tübtü minh⁷⁵ adlarıyla kayıtlı risaleler de yine muhtemelen bu risaledir.

Risâle fî azâbi'l-kabr.⁷⁶

Risâle fî ilmi'l-kelâm.⁷⁷

Risâle fî vücûdihî Teâlâ ve kıyâmihî bi-Zâtihî: Yazma nüshaları mevcuttur.⁷⁸ Risâle fî şerh-i kavli'l-Birgivî⁷⁹ adıyla kaydedilen ve Birgivî'nin "Varlığı kendindendir gayriden değil" sözü üzerine yaptığı izahata dair yazılmış bir risale olduğu belirtilen risalenin de aynı risale olduğu anlaşılmaktadır.

İmkân Risalesi.⁸⁰

Kelime-i Tevhîd Hakkında Bir Risale.⁸¹

Risâle-i sıfat-ı Hüdâ.⁸²

Risâletü's-simâr fî ilmi'l-akâid.⁸³

⁶⁷ *Cühdü'l-mukîll*, 30-31.

⁶⁸ Dersaadet, Mahmut Bey Matbaası, 1306, 13 s. Yazma nüshası için bkz. Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, 3573, vr. 15-20.

⁶⁹ *Surur ve Ferah Risalesi Tercümesi*, Adana/Ceyhan, İleri Sanat Matbaası, 1953, 67 sayfa. Bir nüshası Karadeniz Teknik Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Ktp.'nde mevcuttur, nr. 5828, Ayrıca bkz. 9 Eylül Ü. İlahiyat F. Ktp., nr. 26109.

⁷⁰ Adana İl Halk Ktp., nr. 1163, vr. 102b-104b.

⁷¹ Köprülü, 710: Bazı nüshaları *Risâle fî'l-îmân* adıyla kaydedilmiştir. Kütüphanelerde farklı isimlerle de kaydedilmiştir: bkz. *Risâle fî tecdîd-i'l-îmân* adıyla, Süleymaniye Ktp., Giresun Yazmalar, 3588, 3b-5b; 3582, 5b-7b; Esad Efendi, 3446, 32 varak; *Risâle fî hakk-ı tecdîd-i'l-îmân* adıyla, Süleymaniye Ktp., Fatih, nr. 3088/3; *İman Risalesi* adıyla, Süleymaniye Ktp., H. Hüsnü Paşa, 1171/3, vr. 63-64; *Risâle fî imâni'l-hakiki ve'l-küfrânü'l-hakiki*, Süleymaniye Ktp., Denizli, nr. 409/2. *Risâle fî hakîk-i'l-îmân ve'l-küfr* adıyla, Süleymaniye Ktp., Fatih, 1266/2. *Risâle fî'l-îman* adıyla, Amasya Bayezid İl Halk Ktp., 1511, vr. 189a-191a; Adana İl Halk Ktp., 894, vr. 114b-115b ve vr. 121b-123b; *Tecdîd-i'l-îmân* adıyla, Antalya Elmalı İlçe Halk Ktp., nr. 2832, vr. 41b-42a ve 184a-186a; M.Ü.İlahiyat F., Yazmalar, nr. 18, Ek:3, 2 varak; *Risâle fî'l-îmân* adıyla, Milli Ktp., nr. A006326-03, vr. 23b-26a.

⁷² *Cühdü'l-mukîll*, 31.

⁷³ Süleymaniye Ktp., Fatih, 5355/2.

⁷⁴ Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, 3573/4; Kılıç Ali Paşa, 1031/11, vr. 67-69.

⁷⁵ Süleymaniye Ktp., Pertevniyal, 96/14, vr. 144-146.

⁷⁶ Köprülü, Mecmûa 209, vr. 92-187. *Cühdü'l-mukîll*, 32. *Risâle fî isbât-ı azâbi'l-kabr* adıyla, Süleymaniye Ktp., Şehit Ali Paşa, nr. 2787/13.

⁷⁷ Dârü'l-Kütübü'l-Misriyye, 21606 B, vr. 27-28) *Cühdü'l-mukîll*, 32.

⁷⁸ *Cühdü'l-mukîll*, 33.

⁷⁹ Süleymaniye Ktp., Giresun Yazmalar, 109/5.; *Risale fî Şerh-i Birgivi-Varlığı Kendündendir Gayriden ...* adıyla, Süleymaniye Ktp., Giresun Yazmalar, 3582vr. 7b-8b; Adana İl Halk Ktp., nr. 744, vr. 62b-72b.

⁸⁰ Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi, nr. 6326/5.

⁸¹ Süleymaniye Ktp., H. Hüsnü Paşa, 1194/2, vr. 56-68.

⁸² Adana İl Halk Ktp. nr. 143, vr. 130b.

⁸³ Adana İl Halk Ktp., nr. 40, vr. 182b-225a.

Mantık ve münazara konularındaki eserleri

Takrîru'l-kavânîni'l-mütêdâvile fî ilmi'l-münâzara: Saçaklızâde Tertibu'l-ulûm'da Takrîru kavânîni'l-münâzara isimli risalesinden bahsetmekte ve bunu Velediyye adıyla ihtisâr ettiğini belirtmektedir.⁸⁴ Eserin farklı tarihlerde yapılmış baskıları mevcuttur.⁸⁵ Ayrıca kütüphanelerde çok sayıda yazma nüshası kayıtlıdır.⁸⁶ Eser Osmanlı Müellifleri'nde Takrîru'l-kavânîni mine'l-mantuk ve'l-münâzara adıyla zikredilmektedir.⁸⁷

er-Risâletü'l-Velediyye: Saçaklızâde Tertîbu'l-ulûm'da Takrîru kavânîni'l-münâzara isimli risalesinden bahsetmekte ve bunu Velediyye adıyla ihtisâr ettiğini belirtmektedir.⁸⁸ Müstakil veya şerhleriyle birlikte muhtelif baskıları mevcuttur.⁸⁹ Bunun dışında kütüphanelerde kayıtlı çok sayıda yazma nüshası da bulunmaktadır.⁹⁰ Eser Ahmed Hamdi el-İskilbî tarafından da tercüme edilerek yayınlanmıştır.⁹¹

Mar'aşî'nin Velediyye isimli risalesine kendisiyle birlikte çok sayıda şahıs tarafından şerh yazılmıştır:

a. Saçaklızâde'nin şerhi; bunun muhtelif yazma nüshaları zikredilmektedir.⁹²

b. Halîl b. Mehmed el-Konevî el-Akvirânî'nin şerhi. Sicill-i Osmânî'de "Velediyye'sini çağdaşı Konevî Mehmed Efendi şerhetmiştir." şeklinde işaret edilen bu şerhin de Musul'da Mektebetü'l-evkâf'da bir nüshası zikredilmektedir.⁹³

c. Abdülvehhâb b. Hüseyin b. Veliyyüddîn el-Âmidî'nin şerhi: Eserin muhtelif baskıları yapılmıştır.⁹⁴ Ayrıca yazma nüshaları da mevcuttur.⁹⁵

d. Şerhu Allâme Hüseyin b. Haydar et-Tebrîzî el-Mar'aşî. H. 12. asır ulemasındandır. Şerhine

⁸⁴ bkz. *Tertîbu'l-ulûm*, 141.

⁸⁵ İstanbul, Matbaa-i Âmire, 1289 H. (bkz. Diyanet İşleri Başkanlığı Ktp. Nr. 7094 ve 7095); İstanbul, Dârü't-Tıbbâti'l-Âmire, 1279, 33s. (s. 98-130 arası, bkz. M. Ü. İlahiyat F. Ktp, Oktürk, nr. 44); İstanbul, 1312, 32 s. (97-128 arası; bkz. M. Ü. İlahiyat F. Ktp., Genel, nr. 1855)

⁸⁶ *Cühdü'l-mukîll*, 27. Yazma nüshaları için bkz. *Takrîrü'l-kavânîni* adıyla, Süleymaniye Ktp., Antalya, Tekelioğlu, nr. 471; 481/1. *Risâle fî fenni'l-münâzara* adıyla; Süleymaniye Ktp., Şazeli, nr. 136; H. Hüsnü, 477/7; Laleli, 2971, 2972, 2973; M. Hafid Efendi, nr. 385; Yazma Bağışlar, 255/2.; *Takrîrü'l-kavânîni'l-mütêdâvile fî ilmi'l-münâzara* adıyla, Amasya Bayezid İl Halk Ktp, nr. 958, vr. 1-70b; nr. 413; vr. 1b-74a; Adana İl Halk Ktp, nr. 639, vr. 25b-36b; nr. 763, vr. 65b-74b; nr. 934, vr. 1b-15b; nr. 157, vr. 1b-68a; Antalya Akseki İlçe Halk Ktp, nr. 152, vr. 57b-142a; nr. 296, vr. 1b-56b; Süleymaniye Ktp., Antalya Tekelioğlu, nr. 481, vr. 1b-49a; nr. 469, vr. 1b-42a; nr. 488, vr. 1b-46b; nr. 514, vr. 77b-133b; nr. 524, vr. 50b-98b, nr. 471, 79 varak, Ankara Ü. İlahiyat F. Ktp, nr. 3470, 93 s. *Takrîrü'l-kavânîni fî'l-âdâb* adıyla, M. Ü. İlahiyat F., Yazmalar, nr. 773, 64 vr.; *Takrîru'l-kavânîni min ilmi'l-münâzara* adıyla, Kahramanmaraş İl Halk Ktp, Hafız Ali Efendi (AY), nr. 119'da kayıtlı mecmua içinde. Bir yazma nüshasında ise fihrist mevcuttur. bkz. Süleymaniye Ktp., Servili, nr. 281/19, vr. 155-237.

⁸⁷ *Osmanlı Müellifleri*, I, 326.

⁸⁸ *Tertîbu'l-ulûm*, s. 141.

⁸⁹ Zirikî, *el-A'lâm*, VI, 60. Şerhiyle beraber Matbaatü'l-Cemâliyye, 1329 tarihli bir baskısı zikredilir. Serkis, *Mu'cemü'l-matbûâtî'l-Arabîyye ve'l-mu'arreb*, Kahire, 1928, X, 995. Ayrıca bkz. İstanbul, Matbaa-i Âmire, 1288, 14s; İstanbul, Arif Efendi Matbaası, 1318, s. 115-118; İstanbul, Şirket-i Sahafîyye-i Osmaniye, 1302, 14 s. (118-131 arası); İstanbul, Dârü't-Tıbbâti'l-Âmire, 1268, 16 s. (140-155 arası); İstanbul, Dârü't-Tıbbâti'l-Âmire, 1274, 15 s. (140-155 arası); İstanbul, Esad Efendi Matbaası, 1303, 16 s. (140-155 arası).

⁹⁰ *Cühdü'l-mukîll*, 33.

⁹¹ *Mir'ât-ı münâzara: Fenn-i Âdâb ve Münâzaradan Velediyye Tercümesi*, Dersaadet, Kitapçı Kasbar, 1310, 182 s. bkz. M. Ü. İlahiyat F., Ktp, Genel, nr. 8997.

⁹² *Cühdü'l-mukîll*, 33-34; Süleymaniye Ktp., Antalya Tekelioğlu, nr. 843, vr. 155b-159a'da bir nüshası görülmektedir. *Hâşiye ale'r-risâleti'l-Velediyye* adıyla kayıtlı bir nüshası için bkz. M. Ü. İlahiyat F., Yazmalar, nr. 408, 6 varak; Süleymaniye Ktp., Bağdatlı Vehbi, 2144/5, vr. 109-113.

⁹³ *Sicill-i Osmani*, IV, 233-234; *Cühdü'l-mukîll*, 34.

⁹⁴ 1190 H.'de yazılan bu şerhin İstanbul 1261 tarihli bir baskısı ile Matbaatü'l-Cemâliyye, 1329 tarihli bir başka baskısı mevcuttur. İstanbul (Matbaa-i Ahmed Kâmil) 1325 tarihli Kırîmî Yusuf Ziya tarafından *Abdülvehhâb ale'l-Velediyye* adıyla basılan şerhin sonunda *Velediyye* metninin de müstakil olarak basıldığı görülmektedir.

⁹⁵ *Cühdü'l-mukîll*, 34.

Câmiu'l-künûz ve nefâisü't-takrîr adını vermiştir.⁹⁶ Bu şerhin Câmiu'l-künûz adıyla Saçaklızâde'ye nispet edilmesi ise hatadır.⁹⁷

e. Molla Ömerzâde Muhammed b. Hüseyin el-Behnisî el-Hicâbî'nin şerhi. Bu şerhin de muhtelif baskıları ve yazma nüshaları mevcuttur.⁹⁸

Mefhûm-u Velediyye mine'l-âdâb⁹⁹ adıyla kaydedilen eser de muhtemelen zikredilen şerhlerden biri, veya bir başka şerhtir.

Risâle fi'l-münâzara-i Velediyye.¹⁰⁰

Tahrîrû't-Takrîr mine'l-münâzara: Eserin isminden de anlaşılacağı gibi, Tahrîrû'l-kavânîn'e Saçaklızâde tarafından yazılan hâşiye'dir. Matbu olan eserin ayrıca yazma nüshaları da mevcuttur.¹⁰¹

Ta'lîk alâ Îsâgôcî li-Esrüddîn el-Ebherî. Mantukla ilgili Îsâgôcî isimli eser üzerine yazılmış bir taliktir.¹⁰²

Ta'lîka alâ ta'rîfi'l-îmkânî'l-âm fi't-tâ'rîfiyyât.¹⁰³

Hâşiye alâ şerh-i Risâleti'l-âdâb li-Taşköprizâde.¹⁰⁴

Risâletü selâmetü'l-kulûb fî isbâtî'l-matlûb (fi'l-mantık).¹⁰⁵

Şerhu selâmetü'l-kulûb fî isbâtî'l-matlûb (fi'l-mantık).¹⁰⁶

Şerhu'r-Risâleti'l-kıyâsiyye fi'l-mantık: Musa el-Kelîm el-Behlevânî (ö. 1113/1701)'nin risalesinin şerhidir. Zirikli matbu olduğunu kaydeder.¹⁰⁷

⁹⁶ *Cühdü'l-mukîll*'da, Brockelmann'dan naklen Hâzîr et-Tebrizî adıyla bir başka şahıstan bahsedilmektedir ki, bu muhtemelen Hüseyin b. Haydar et-Tebrizî olup bir yanlış okuma söz konusudur. Brockelmann eserin Kâhire'de bir nüshası olduğunu kaydeder. bkz. *Cühdü'l-mukîll*, 34. Kula? Kütüphanesinde de iki ayrı nüshası kaydedilmektedir. (nr. 16/2K, 17K) bkz. *Cühdü'l-mukîll*, 34-35. Bir başka nüshası için bkz. Türk Dil Kurumu Ktp., nr. A000435, 67 varak.

⁹⁷ Bkz. *Osmanlı Müellifleri*, I, 326; *Hedîyyetü'l-ârifîn*, II, 322; *Cühdü'l-mukîll*, 28.

⁹⁸ İstanbul'da 1261 tarihinde basılmıştır. Ayrıca Matbaatü'l-Cemâliyye'de de 1329 tarihli bir baskısı mevcuttur. *Tertîbü'l-Ülûm*'un tahkikli neşrinde dipnotta *Veledîyye*'nin iki şerhi ile birlikte basıldığı kaydedilmektedir. Bunlardan birinin Âmidî'ye ait olduğu, diğerinin ise Molla Ömerzâde'nin şerhi olduğu belirtilmektedir. bkz. *Tertîbü'l-ülûm*, s. 141. Bağdâdî Saçaklızâde'yi zikretmeksizin İsmail Hakkı b. eş-Şeyh Mustafa el-İstanbulî (ö. 1137)'ye ait *el-Veledîyye* isimli bir risaleden bahsetmekte ve buna ait şerhleri saymaktadır. *Hedîyyetü'l-ârifîn*, I, 553. bkz. *Cühdü'l-mukîll*, 34, 1 numaralı dipnot.

⁹⁹ Süleymaniye Ktp., Fatih, 3239/4, vr. 28-57.

¹⁰⁰ Süleymaniye Ktp., Süleymaniye, 1058/I. Saçaklızâde'ye nispet edilen bu risale ile birlikte toplam 5 risalenin kayıtlı olduğu bu mecmuada diğer risalelerin kime ait olduğuna dair bir bilgi verilmemektedir.

¹⁰¹ *Osmanlı müellifleri*, I, 326-327; Bağdâdî, *Hedîyyetü'l-ârifîn*, II, 322'den nakleden *Cühdü'l-mukîll*, 25. Yazma nüshaları için bkz. Adana İl Halk Ktp, nr. 146, vr. 53b-61b; *Tahrîrû't-Takrîr* adıyla, Süleymaniye Ktp., Antalya Tekelioğlu, nr. 488, vr. 1b-46b. Eserin matbu nüshası için bkz. *Tahrîrû't-Takrîr* (y.y, t.y.), 35 s., Ankara Ü. İlahiyat F. Ktp, nr. 3471; *Tahrîrû't-Takrîr* (*Hâşiye alâ Takrîrî'l-kavânîn*, İstanbul, Şeyhzade Mehmed Esad, 1289, 35 s. (bkz. M.Ü. İlahiyat F. Ktp., nr. 1412, 3595) *Hâşiye alâ Takrîrî'l-kavânîn* adıyla, M. Ü. İlahiyat F., Yazmalar, nr. 773, vr. 64-74.

¹⁰² Dârü'l-Kütübî'l-Misriyye, 3965 C, v.1-8'de bir nüshası olduğu kaydı mevcut. Fihrisü Dârü'l-kütübî'l-Misriyye, I, 164'den nakleden, *Cühdü'l-mukîll*, 26. Süleymaniye Ktp.'de Saçaklızâde'ye nispetle *Şerhu Îsâgôcî* adıyla kayıtlı bir nüshası mevcuttur. Bkz. Süleymaniye Ktp., Fatih, 3233/3.

¹⁰³ Köprülü Ktp., 720, vr.41'de bir nüshası kayıtlıdır. bkz. Fihrisu Mektebetü Köprülü, III, 360.

¹⁰⁴ *Osmanlı Müellifleri*, I, 326; *Hedîyyetü'l-ârifîn*, II, 322; *Cühdü'l-mukîll*, 29. *Hâşiye alâ Âdâbî'l-bahs* adıyla, Süleymaniye Ktp., Harput, 286/5, vr. 107-120. *Taşköprizâde'nin Âdâb Risalesi Şerhine Hâşiye*, Süleymaniye Ktp., Dârü'l-Mesnevî, 473/1, v.1-17. Farklı isimlerle, Süleymaniye Ktp., Yazma Bağışlar, nr. 1788; İzmir, nr. 757/10, vr. 14-18; Harput, nr. 197/6, vr. 107-125; İzmir, nr. 822/2, vr. 34-45; Serez, 2276/1, vr. 1-19; *Hâşiye alâ Şerhi risâleti fî ilmi adabî'l-bahs* adıyla kayıtlı iki nüshası Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesinde mevcuttur. (nr. 971, vr. 115b-126a; nr. 1613, vr. 123b-137b)

¹⁰⁵ Dârü'l-Kütübî'l-Misriyye, 3965C'de bir nüshası bulunduğu görülmektedir. Fihrisu Dârü'l-Kütübî'l-Misriyye, I, 462. bkz. *Cühdü'l-mukîll*, 30.

¹⁰⁶ Dârü'l-Kütübî'l-Misriyye'de yazma bir nüshası mevcuttur. (nr. 3965C, vr. 50-54) bkz. *Cühdü'l-mukîll*, 36.

¹⁰⁷ *el-A'lâm*, VI, 60. Mektebetü'l-Ezheriyye'de bir mecmua içinde İstanbul 1281 tarihli baskısı mevcuttur. Nr. 1587, Haseneyn Paşa, 6045. bkz. *Cühdü'l-mukîll*, 36.

Şerhu Andelîb mine'l-âdâb.¹⁰⁸

Arâis fi'l-mantık.¹⁰⁹

İzhâru's-savâb ale'r-risâleti't-Adudiyye fi'l-âdâb.¹¹⁰

Tehzîbü'l-mantık.¹¹¹

Risâle-i vaz'îyye. Matbudur.¹¹²

Zübdetü'l-münâzara.¹¹³

Şerhu'r-risâleti's-Semerkandiyye: Muhammed b. Eşref es-Semerkandî'nin (ö. 600/1203 civarı) er-Risâleti's-Semerkandiyye fi'l-bahs ve turuku'l-münâzara isimli risalesinin şerhidir. Yazma nüshası mevcuttur.¹¹⁴

Risâle fî âdâbi'l-münâzara¹¹⁵ veya Risâle fî fenni'l-münâzara.¹¹⁶

Tarîku's-savâb fi'l-mübâhase adıyla kaydedilen eser muhtemelen zikredilen eserlerden biridir.¹¹⁷

Fıkıhla ilgili eserleri

Teshîlü'l-ferâiz: Ferâiz ilmine dair bir eserdir. Muhtelif yazma nüshaları mevcuttur.¹¹⁸ Saçaklızâde, Tertîbu'l-ulûm'da bu eserden bahsetmekte ve el-Eshel adıyla da bizzat kendisinin şerhettiğini bildirmektedir.¹¹⁹

El-Eshel: Teshîlü'l-ferâiz isimli eserine Saçaklızâde'nin yaptığı şerhtir.¹²⁰

Risâletü't-teğannî ve'l-lihan. Mar'aşî bu risaleye Tertîbu'l-ulûm'da "bu konuyu Beyânü't-teğannî'ye dair risalemizde tafsil ettik" diyerek işaret etmektedir.¹²¹

Risâle fî ibâhati katli'l-kilâb: Osmanlı Müellifleri'nde Risâle fî itlâfi'l-kilâbi'l-muzırıra adıyla zikredilmektedir.¹²² Risalenin Mahrûkîzâde Raif tarafından yapılmış tercümesi matbudur.¹²³

¹⁰⁸ Dârü'l-Kütübi'l-Mısıriyye'de yazma nüshası mevcuttur. Nr. 3965C, vr. 100-103. bkz. *Cühdü'l-mukıll*, 36.

¹⁰⁹ *Osmanlı Müellifleri*, I, 326; *Hedîyyetü'l-ârifin*, II, 322. bkz. *Cühdü'l-mukıll*, 36-37.

¹¹⁰ Süleymaniye Ktp., İzmir, nr. 757/2, vr. 2-6. *Risâletü'l-Adudiyye fi'l-âdâb* adıyla, Süleymaniye Ktp., Denizli, 252/4, vr. 26-55. Bu eserlerin isim benzerliğinden yanlışlıkla Saçaklızâde'ye nispet edilmiş olması da ihtimal dahilindedir.

¹¹¹ Süleymaniye Ktp., Harput, 271.

¹¹² İstanbul, Takvimhâne-i Âmire, 1275, 39 s. bkz. Ankara Ü. İlahiyat F. Ktp, nr. 3152; TDV İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM) Ktp, nr. 82934.

¹¹³ Kahire'de bir yazma nüshasının bulunduğu kaydedilmektedir. *Tarihu'l-edebi'l-Arabî*, II, 487; *Osmanlı Müellifleri*, I, 326-7; *Hedîyyetü'l-ârifin*, II, 322; *Cühdü'l-mukıll*, 36.

¹¹⁴ bkz. *Cühdü'l-mukıll*, 36.

¹¹⁵ M. Ü. İlahiyat F. Ktp., Yazmalar, nr. 277, 11 varak.

¹¹⁶ M. Ü. İlahiyat F. Ktp., Yazmalar, nr. 332, 9 varak; Kahramanmaraş Karacaoğlan İl Halk Ktp, Hafız Ali Efendi (AY), nr. 139'da kayıtlı mecmua içinde.

¹¹⁷ Süleymaniye Ktp., İzmir, nr. 757/3, vr. 6-8.

¹¹⁸ Bkz. Süleymaniye Ktp., Denizli, 164/2; *Kitâbü'l-ferâiz* adıyla, M.Ü. İlahiyat F. Ktp., Yazmalar, nr. 802, vr. 32-43; *Teshîlü'l-ferâiz* adıyla, Antalya Elmalı İlçe Halk Ktp., nr. 2636, vr. 161b-184a. *Teshîlü'l-ferâiz* adıyla, Kahramanmaraş Karacaoğlan İl Halk Ktp., Hafız Ali Efendi (AY), nr. 119'da kayıtlı mecmua içinde.

¹¹⁹ bkz. *Tertîbu'l-ulûm*, s. 162.

¹²⁰ Yazma nüshaları için bkz. *Şerhu Teshîlü'l-ferâiz* adıyla, Süleymaniye Ktp., Âşir Efendi, 141/3, vr. 28-63; *Şerhu Kitâbi'l-ferâiz* adıyla, Antalya Elmalı İlçe Halk Ktp., nr. 2636, vr. 161b-184a; *Teshîlü'l-ferâiz Şerhi* adıyla Kahramanmaraş Karacaoğlan İl Halk Ktp., Hafız Ali Efendi (AY), nr. 125'de kayıtlı mecmua içinde.

¹²¹ *Cühdü'l-mukıll*, 29; *Tertîbu'l-ulûm*, 118. Hızânetü't-Teymûriyye, 173/4 Mecâmî'. (Fihrisü'l-Hızânetü't-Timûriyye, II, 256). *Risâle fî hakki'l-ginâ ve't-teğannî* adıyla, Adana İl Halk Ktp, nr. 141, vr. 18b-33b; nr. 984, vr. 50b-52b.

¹²² *Osmanlı Müellifleri*, I, 327; *Cühdü'l-mukıll*, 31. Eserin Süleymaniye Kütüphanesi'nde *Risâle fî itlâfi'l-kilâb* adıyla kaydedilmiş bir nüshası mevcuttur. Antalya, Tekelioğlu, 870/17, vr. 29b-31b. Ayrıca Köprülü, 346/10'da kayıtlı bir başka nüshası mevcuttur. *Risâletü'l-kelbiyye* adıyla, Adana İl Halk Ktp., nr. 894, vr. 116b-117b; *er-Risâletü'l-kilâbiyye* adıyla, Süleymaniye Ktp., Şehzade Mehmed, nr. 110/3, vr. 58-61.

¹²³ İstanbul: Matbaa-i Ebüzziya, 1304. Bir nüshası için bkz. Millet Ktp., Ali Emiri Mtf, 196. 22 sayfa.

Risâle fî zemmi'd-duhân: Tütün içilmesi konusunda kaleme alınmış bir risaledir.¹²⁴

Risâle fî raksî'z-zikr: Bu risalede zikir esnasında raksın haram olmadığı, zira bunun haramlığına medhal bulunmadığı, ancak zikirde edebî sekîne olduğu belirtilmektedir.¹²⁵

Risâle fî'l-fetâvâ.¹²⁶

Risâletü't-tasarruf fî'l-arâzi'l-harâciyye ve'l-emîriyye.¹²⁷

Şerhun alâ Dîbâceti'l-Halebî.¹²⁸

Hâşiye alâ Şerhi'l-Hidâye.¹²⁹

Hâşiye alâ Şerhi'l-Vikâye.¹³⁰

Risâle-i teşehhüd.¹³¹

Risâletü'l-besmele.¹³²

Risâletü'l-Kunut.¹³³

Risâletü't-tekbîr.¹³⁴

Risâletü'z-zimmiyye.¹³⁵

Risâletü'n-niyye.¹³⁶

Tasavvuf ve ahlak konularındaki eserleri

Hâşiye alâ dîbâceti't-Tarîkat-ı Muhammediyye. Hâşiye alâ Şerh-i dîbâce-i Tarîkat-ı Muhammediyye adıyla da kaydedilen bu eserin Hocazâde'nin Tarîkat-ı Muhammediyye şerhinde ele aldığı bazı meselelere itirazen kaleme alındığı belirtilmektedir.¹³⁷

Risâle fî'd-duâ¹³⁸ veya Risâle fî'd-duavâtî'l-me'sûre.¹³⁹

Mecmûatü ez-kâr ve ed'îye: Mar'aşî'nin bu eseri İbnü'l-Cezerî'nin el-Hısnü'l-hasîn'i ile Ezkârü'n-Nûrî, el-Mesâbîh ve benzeri eserlerden derlediği kaydedilir.¹⁴⁰

Nesâih: Nasîhatü'l-ulemâ adıyla kaydedilen bir eserinden daha bahsedilmektedir ki,

¹²⁴ Berlin'de ve Kâhire'de nüshaları olduğu kaydedilir. *Tarihu'l-edebi'l-Arabî*, II, 487; Corci Zeydan, *Târihu âdâbi'l-lügati'l-Arabîyye*, III, 351. bkz. *Cühdü'l-mukîll*, 32. *Risâletü'd-duhân* adıyla, Süleymaniye Ktp., İzmir, 757/4; Şehit Ali Paşa, nr. 2787/17; *Risâle fî hakkî'd-duhân* adıyla, Bağdatlı Vehbi Efendi, 2165/10. *Risâle fî mesâilî'd-duhân* adıyla, Süleymaniye Ktp., Antalya Tekelioğlu, nr. 870/5, vr. 12ab.

¹²⁵ *Risâletü raksî'z-zikr* adıyla kaydedilen bu risalenin Mektebetü'l-Kâdiriyye'de bir nüshasının bulunduğu belirtilir. (nr. 1460/8).bkz. *Cühdü'l-mukîll*, 20, 32. *Risâle fî'r-raks* adıyla, Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud, 1915. *Risâle fî'r-raks ve'z-zikr* adıyla, Antalya, Elmalı İlçe Halk Ktp, nr. 2571, vr. 42b-47a.

¹²⁶ *Osmanlı Müellifleri*, I, 326. *Cühdü'l-mukîll*, 32.

¹²⁷ Süleymaniye Ktp., Antalya Tekelioğlu, 870/19, vr. 33a-35a.

¹²⁸ Süleymaniye Ktp., Yazma Başlıklar, 197/3. *Haleb-i Sağır'ın Dîbâcesi Üzerine Risale* adıyla kaydedilen risale de muhtemelen aynı eserdir. bkz. Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmut Efendi, nr. 1103/1, v.1-2.

¹²⁹ Adana İl Halk Ktp, nr. 332, 687 varak.

¹³⁰ Adana İl Halk Ktp, nr. 766, 181 varak.

¹³¹ Adana İl Halk Ktp., nr. 143, vr. 131a-134b.

¹³² Adana İl Halk Ktp., nr. 522, vr. 146b-248b.

¹³³ Adana İl Halk Ktp., nr. 151, vr. 59b-61a.

¹³⁴ Adana İl Halk Ktp., nr. 774, vr. 134b-138a; nr. 10, vr. 197a-200b.

¹³⁵ Antalya Elmalı İlçe Halk Ktp, nr. 2568, vr. 91b-93a.

¹³⁶ Süleymaniye Ktp., Antalya Tekelioğlu, nr. 870/18, vr. 31b-32b.

¹³⁷ *Osmanlı Müellifleri*, I, 326; *Cühdü'l-mukîll*, 28. Bu eserin aşağıda *Reddü'l-Celâl* adıyla kaydedilen eserle bir ilgisi olup olmadığı konusu tetkike muhtaçtır.

¹³⁸ *Risâle fî'd-duâ* adıyla, Süleymaniye Ktp., Kasıdecizâde, 103/2; *Rızk, İlim, Kaza-i Deyn İçin Okunacak Dua* adıyla kaydedilen bir nüshası için bkz. Süleymaniye Ktp., Antalya Tekelioğlu, nr. 870/23, vr. 96b.

¹³⁹ Köprülü, 127, 73 varak. bkz. *Cühdü'l-mukîll*, 31.

¹⁴⁰ Eserin yazma nüshaları mevcuttur. bkz. *Cühdü'l-mukîll*, 37.

muhtemelen aynı eserdir.¹⁴¹

Risâletü'l-ahlâk.¹⁴²

İlimler tasnifi ve eğitime dair eserleri

Tertîbu'l-ulûm: Tertîbu'l-ulûm ilimler tasnifine yönelik kaleme alınan bir eserdir. İlimler yararlı ve zararlı olarak tasnif edildikten sonra dinî açıdan durumları ele alınmakta ve farz, vacip, mübah, mekruh ve haram ilimler olarak tavsif edilmektedir. İlimlerin tahsilinde üç mertebeli bir tedris usulü tavsiye edilerek her mertebeye okunacak mevzular ile metinler belirtilmektedir. İktisâr, iktisâd ve istiksâ olarak adlandırılan bu mertebelere bir de tebahhur mertebesi ilave edilmektedir. Eserde Arapça ve dinî ilimleri ön plana çıkaran Saçaklızâde, Kelam ilmi için Fıkıh-ı ekber'i yeterli görmekte ve derinliğine kelam bilgisinin gereksiz ve hatta felsefeye daldığı için zararlı olduğunu savunmaktadır. Felsefecileri tekfire kadar giden Saçaklızâde mütekellimîni de yermekte, buna karşılık tasavvufu ön plana çıkararak tasavvufta derinleşmenin gereğini savunmaktadır. Osmanlı Müellifleri'nde'de Tertîbu'l-ulûm ile ilgili şu bilgiler verilmektedir: "Bu eserde bir sene akdemine gelinceye kadar medâriste tadrîsi iltizâm olunan havâşînin tadrîsinden fâide olmadığı ve her fen için mütehasşısı tarafından -Avrupalıların klasik tabir ettikleri-ayrıca âsâr-ı müfîde telif edilmesi lüzûmu musarrahtır."¹⁴³

Eserin muhtelif tahkikli baskıları mevcuttur:

a. Tahkîk: Neclâ Kâsım Abbas, Merkezi İhyâit-Türâsi'l-İlmî el-Arabî, Câmiatu Bağdâd, Bağdad, 1984/1404.

b. Dirâse ve tahkîk: Muhammed b. İsmail es-Seyyid Ahmed, Dârü'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut, Lübnan, 1988/1408, 279 s.¹⁴⁴

Ayrıca muhtelif kütüphanelerde çok sayıda yazma nüshası da bulunmaktadır. Bazı nüshaları Risâle fî ta'dâdi'l-fünûn ve hakâiku'l-ulûm ev Tertîbu'l-ulûm adıyla kaydedilmiştir.

Tertîbu'l-ulûm'un Ali Suâvî Efendi (ö. 1294/1878) tarafından Tercüme-i Tertîbü'l-ulûm adıyla tercüme edildiği kaydedilmektedir. Ancak, bu tercümenin günümüzde mevcudiyetine dair bir bilgiye ulaşılamamıştır.¹⁴⁵

Risâletü'l-cevâb an i'tirâzi Ahmed el-Alemî: Ahmed el-Alemî tarafından Tertîbu'l-ulûm'u eleştiri mahiyetinde yazılan reddiyeyle karşılık kaleme aldığı bir risaledir. Ahmed el-Alemî risalesini zayıf talebelerin Mar'aşî denilen adamın sözleriyle sapmamaları ve onları isyana sevketmesini engellemek için yazdığını ifade etmektedir. Mar'aşî cevabında, Alamî'nin yazdıklarını düşünmeden reddiye yazdığını, halbuki kendisinin doğruyu açığa çıkarmak için onun itirazlarına cevap verirken onun yazdıkları üzerinde düşünerek yazdığını belirtir. Alamî'nin risalesini el-İfhâm fi'l-ilhâm şeklinde adlandırdığı kaydedilir. Corci Zeydan da bu reddiye'nin Tertîbü'l-ulûm üzerine yazıldığını ifade etmektedir.¹⁴⁶

Risâletü zikru mâ kable'd-ders ve mâ ba'dehû.¹⁴⁷

¹⁴¹ Brockelman bir yazma nüshasını kaydeder. (II, 487.) bkz. *Cühdü'l-mukıll*, 38. *Nasihatü'l-Ulemâ* adıyla, Süleymaniye Ktp., Çelebi Abdullah Efendi, 401/2, vr. 18-27; *Risâle fî beyân-i kemâli'l-ulemâ* adıyla, Süleymaniye Ktp., İzmir, 757/1.

¹⁴² Adana İl Halk Ktp., nr. 192, vr. 51a-54a.

¹⁴³ bkz. *Osmanlı Müellifleri*, I, 327.

¹⁴⁴ bir nüshası için bkz. M.Ü. İlahiyat F. Ktp., Genel, nr. 22553.

¹⁴⁵ bkz. *Osmanlı Müellifleri*, I, 329.

¹⁴⁶ *Târihu âdâbi'l-lügati'l-Arabîyye*, III, 351. *Cühdü'l-mukıll*, 29-30. bkz. Süleymaniye Ktp., H. Hüsnü, 631/3, vr. 50-56; Esad Efendi, 1366/5, vr. 74-79.

¹⁴⁷ Alex Fun Kütüphanesi, 12/165 numarada kayıtlı bir nüshası mevcuttur. *Tarihu'l-edebi'l-Arabî*, II, 487'den nakleden *Cühdü'l-mukıll*, 30. *Risâle fî mâ yüfsetahu bihi'd-ders ve yehtetimü* adıyla Süleymaniye Ktp., H. Hüsnü Paşa, nr. 260/22. *Risâletün tetazammenu ta'lîme'd-ders* adıyla Adana İl Halk Ktp., nr. 216, vr. 104a-105b. *Risâle fî âdâbi'd-ders ve'd-dâris* adıyla, M.Ü. İlahiyat F. Ktp., Üsküdarlı, nr. 59, s. 96-200 arası, 4 varak.

Edebî eserleri

Mar'aşî Arapça ve Türkçe şiirler kaleme almıştır. Tertîbü'l-ulûm'un sonunda da bazı şiirleri (beyitleri) mevcuttur. Ayrıca Ebyât ve hikâyât alâ lisânî'l-haşerât isimli Türkçe manzum bir risalesi kaydedilmektedir. Bunlara ilaveten kendisine nispet edilen kaside ve şiirler de mevcuttur.

-Ebyât ve hikâyât alâ lisânî'l-haşerât: Türkçe manzum bir eserdir. 1168'de yazıldığı kaydedilmektedir.¹⁴⁸

Risâle fî ilmi'l-belâğâ.¹⁴⁹

Risâle fi'l-meânî: Yazma nüshaları mevcuttur.¹⁵⁰

Selsebîlü'l-meânî.¹⁵¹

Kasâidü'l-Mar'aşî.¹⁵²

Kaside.¹⁵³

Mersiyyetü'l-ebhâl.¹⁵⁴

Mersiyyetü'l-cebel.¹⁵⁵

Şerhu'l-ebyât.¹⁵⁶

Mecmûatü'l-eş'âr.¹⁵⁷

Eş'âr.¹⁵⁸

Saçaklızade'ye nispet edilen diğer eserler

Buğyetü'l-mürtâd li-tashîhi'l-ezdâd.¹⁵⁹

Tavzîhu Zübdetü'l-menâzır.¹⁶⁰

er-Risâletü'l-adliyye.¹⁶¹

Risâle fî tafsîl-i mesâili zevi'l-erhâm.¹⁶²

Risâle fî muhâlefeti'z-zâhir: Muhtelif yazma nüshaları mevcuttur.¹⁶³

Risâle fi'l-felsefe.¹⁶⁴

Risâle fi't-ta'n fi'l-felsefe ve kütübi'l-hikme.¹⁶⁵

¹⁴⁸ *Fihrisu Mahtûlâ-i Miharrêm Çelebi*, 311'de kayıtlı bir nüshası zikredilmektedir. bkz. *Cühdü'l-mukîll*, 24-25. *Cühdü'l-mukîll*'in tanıtım kısmında bu eserden bahsedilmekte ve Türkçe olduğu kaydedilmektedir. (s. 24) Süleymaniye Ktp.'nde *Hitâbü'l-haşerât* adıyla kayıtlı bir nüshasına rastlanmaktadır. bkz. Süleymaniye Ktp., Antalya Tekelioğlu, nr. 877/17, vr. 213b.

¹⁴⁹ *Dârü'l-Kütübi'l-Misriyye*, 3965 C, vr. 25-31. bkz. *Cühdü'l-mukîll*, 32.

¹⁵⁰ bkz. *Cühdü'l-mukîll*, 33.

¹⁵¹ *Osmanlı Müellifleri*, I, 326-7; *Hediyetü'l-ârifin*, II, 322; *Cühdü'l-mukîll*, 36.

¹⁵² Süleymaniye Ktp., Hâlet Efendi, 798/7, vr. 122-127.

¹⁵³ Süleymaniye Ktp., İzmir, 757/8, vr. 12-13; 757/9, vr. 13.

¹⁵⁴ Süleymaniye Ktp., Antalya Tekelioğlu, 877/19, vr. 215b-216a.

¹⁵⁵ Süleymaniye Ktp., Antalya Tekelioğlu, 877/21, vr. 216b-217a.

¹⁵⁶ *Şerhu'l-ebyât*, Adana İl Halk Ktp., nr. 1114, vr. 69b-80b.

¹⁵⁷ Antalya Elmalı İlçe Halk Ktp, nr. 2771, vr. 1b-8a.

¹⁵⁸ Antalya Tekeli İlçe Halk Ktp, nr. 877, vr. 213b-217a.

¹⁵⁹ bkz. *Cühdü'l-mukîll*, 25.

¹⁶⁰ *Osmanlı Müellifleri*, I, 326; *Hediyetü'l-ârifin*, II, 322; *Cühdü'l-mukîll*, 28.

¹⁶¹ *Tarihu'l-edebi'l-Arabî*, II, 486; *Osmanlı Müellifleri*, I, 326; *Cühdü'l-mukîll*, 30. *Osmanlı Müellifleri*'nde *Risâle-i âdiliyye* adıyla kaydedilmektedir. *Risâletü'l-adl ve'z-zulm* adıyla, Adana İl Halk Ktp, nr. 894, vr. 35b-40b; Süleymaniye Ktp., Âşir Efendi, 141/2, vr. 21-27.

¹⁶² *Cühdü'l-mukîll*, 31. *Şerhu risâletin fî tafsîli'l-mesâil-i zevi'l-erhâm*, Süleymaniye Ktp., Âşir Efendi, 141/4, vr. 64-74.

¹⁶³ *Cühdü'l-mukîll*, 33.

¹⁶⁴ Süleymaniye Ktp., Abdullah Efendi, nr. 408/7, vr. 117-119.

¹⁶⁵ Süleymaniye Ktp., Şehzade Mehmed, 110/15, vr. 231-235.

Subhatü'l-kâdir fî medhi meliki'l-kâdir.¹⁶⁶

İsmetü'l-ezhân fî ilmi'l-mîzân.¹⁶⁷

Andelîbü'l-menâzır.¹⁶⁸

el-Kavlü'l-müfîd.¹⁶⁹

Nehrü'n-necât fî tafsîli ayni'l-hayât.¹⁷⁰

er-Risâletü'l-gaybiyye.¹⁷¹

Hâşiye ale'r-Risâleti'l-Gaybiyye.¹⁷²

İstiğâsetü'l-cisr.¹⁷³

Mevâizu'n-nahl.¹⁷⁴

Reddû'l-Celâl.¹⁷⁵

Şerh-u risâleti'l-Bahâiyye.¹⁷⁶

Hâşiye ale'r-Risâleti'l-Fethiyye.¹⁷⁷

Hâşiyetü'l-ayniyye.¹⁷⁸

Mektûbât.¹⁷⁹

Risâle-i Necâtiyye.¹⁸⁰

Risâletü's-suâlât.¹⁸¹

Reşhatü'n-nasîh mine'l-hadîsi's-sahîh: Saçaklızâde'nin eseri olarak kaydedilmekle¹⁸² birlikte, eserin Saçaklızâde'ye nispeti hatalıdır. Hadis ilmi ile ilgili olan bu eser, Şeyhülislâm Debbagzâde Mehmed Efendi b. Mahmud (ö. 1114/1702)'a aittir.¹⁸³

Saçaklızâde Mehmed Efendi bugüne kadar hak ettiği ilgiyi görmemiş bir ilim adamıdır. Yetiştirdiği talebeleri, yazdığı eserleri, dile getirdiği görüşleriyle ve etkileri açısından ayrıntılı olarak çalışılması gereken bir alimdir. Özellikle devlet merkezinden uzak oluşu, Anadolu ile Arap

¹⁶⁶ *Osmanlı Müellifleri*, I, 326. Bağdâdî, *Sübhâtü'l-kadîr fî medhi'l-meliki'l-kadîr* adıyla zikretmektedir. *Hedîyyetü'l-ârifîn*, II, 322; *Cühdü'l-mukîll*, 36. Süleymaniye Ktp., Antalya Tekelioğlu, 877/18; İzmir, 757/6.

¹⁶⁷ Yazma nüshaları mevcuttur. *Osmanlı Müellifleri*, I, 326-327; *Hedîyyetü'l-ârifîn*, II, 322; *Cühdü'l-mukîll*, 37.

¹⁶⁸ *Osmanlı Müellifleri*, I, 326-327; *Hedîyyetü'l-ârifîn*, II, 322. *Cühdü'l-mukîll*, 37. *Andelîb mine'l-âdâb* adıyla kaydedilmiş bir nüshası Dârü'l-kütübî'l-Misriyye'de mevcuttur (nr. 3965C). bkz. *Cühdü'l-mukîll*, 37.

¹⁶⁹ Kâhire'de yazma bir nüshasının bulunduğu görülmektedir. *Tarihu'l-edebi'l-Arabî*, II, 498; *Cühdü'l-mukîll*, 37.

¹⁷⁰ *Osmanlı Müellifleri*, I, 326; *Hedîyyetü'l-ârifîn*, II, 322; *Cühdü'l-mukîll*, 38.

¹⁷¹ Süleymaniye Ktp., Hamidiyye, nr. 1442/3, vr. 99-117. *Risâletü'l-Gayb* adıyla, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, 1184, vr. 65-122; Kahramanmaraş Karacaoğlu İl Halk Ktp., Hafız Ali Efendi (AY), nr. 124'te kayıtlı mecmua içinde. *Risâletü'l-gayb* adıyla, Milli Kütüphane, nr. A0011747-01; vr. 1b-52b.

¹⁷² Süleymaniye Ktp., Laleli, nr. 3659/4, vr. 113-137. Bu nüshanın müellif nüshası olduğu kaydı mevcuttur. *Gaybiyye* adıyla, Süleymaniye Ktp., Hamidiye, 1442/3, vr. 99-117. *Şerhu Risâleti'l-gayb* adıyla, Kahramanmaraş Karacaoğlu İl Halk Ktp., Hafız Ali Efendi (AY), nr. 124'de kayıtlı mecmua içinde.

¹⁷³ Süleymaniye Ktp., Antalya Tekelioğlu, nr. 877/16, vr. 213b; İzmir, nr. 757/7, vr. 12ab.

¹⁷⁴ Süleymaniye Ktp., Antalya Tekelioğlu, 877/20, vr. 216a-216b.

¹⁷⁵ Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, 1115/7, vr. 76-97; Esad Efendi, 3584/3, vr. 33-46; Fatih, 5395/2, vr. 48-51; *Risâle-i Reddû'l-Celâl* adıyla, Adana İl Halk Ktp, nr. 894, vr. 23b-35a; *Risâle reddû'l-celâl fî şerhi'l-Akâidi'l-Adudiyye ve Hoca-zâde fî şerhi'l-Tarikat*, Askeri Müze Ktp, nr. 11161-02, vr. 98a-108b. *Reddû'l-Celâl*, Milli Ktp, A005283-08, vr. 12b-21a.

¹⁷⁶ Süleymaniye Ktp., Şehit Ali Paşa, nr. 1982.

¹⁷⁷ Adana İl Halk Ktp, nr. 1150, vr. 1b-17a.

¹⁷⁸ Adana İl Halk Ktp, nr. 894, vr. 94b-111b.

¹⁷⁹ Adana İl Halk Ktp, nr. 141, vr. 11b-16b.

¹⁸⁰ Adana İl Halk Ktp, nr. 40, vr. 138b-143a.

¹⁸¹ Adana İl Halk Ktp., nr. 465, vr. 52b-58b.

¹⁸² *Tarihu'l-edebi'l-Arabî*, II, 487; *Cühdü'l-mukîll*, 35.

¹⁸³ bkz. Mehmet İpşirli, "Debbagzâde Mehmed Efendi" Maddesi, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, IX, 62-63. Brockelman, Berlin'de bir yazma nüshasının bulunduğunu kaydeder. Bkz. *Tarihu'l-edebi'l-Arabî*, II, 487.

dünyasındaki ilim havzalarının kesiştiği bir mevkide yer alması, kelam, felsefe ve tasavvuf konusundaki farklı görüşleri, eğitim alanındaki eleştiri ve alternatif teklifleri açısından önemli bir ilim adamı olarak karşımıza çıkmaktadır. Saçaklızâde'nin özellikle felsefeciler ve kelimciler hakkındaki görüşleri Osmanlı düşüncesinin geldiği noktayı tespit açısından da önemlidir.

Saçaklızâde, döneminde yaygın olan hemen hemen bütün ilim dallarında verdiği eserleriyle döneminin bilgi birikimini aktarması ve Osmanlı ulemasının en azından bir kesiminin düşünce yapısını yansıtmaları açısından da önemle üzerinde durulması gereken bir örnek teşkil etmektedir. Verdiği eserlerinin yanında zihni gelişiminin seyri de ilginç bir durum arz etmektedir. Kelam ilmi konusundaki müktesebatından sonra tasavvufa yönelmesi ve önceki fikirlerinden vazgeçmesi Osmanlı ulemasının felsefe, kelam ve tasavvuf gibi alanlarda yaşadığı zihni gelgitleri ve derûnî serüveni yansıtmaları açısından ilgi çekicidir.